

MOSOLYGÓ LÁSZLÓ

**BUDAPEST FÖLDHASZNOSÍTÁSI
SZERKEZETÉNEK TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI
VIZSGÁLATA**

ABSTRACT: L'examen de la structure de l'utilisation du sol de Budapest sous l'aspect de la géographie historique

Dans la structure de l'utilisation du sol de Budapest on peut remarquer l'accroissement du caractère urbain à partir de la fin du XIXe siècle. Ce procès a culminé entre les deux guerres mondiales. Le caractère urbain de l'utilisation du sol est en rapport positif avec la concentration de la population (et en rapport négatif avec la mesure du sol par tête d'habitant).

Sous l'action du débouché de grande ville la structure de l'utilisation du sol de certains villages à l'entour de Budapest pouvait devenir plus urbaine que celle de nos villes en général.

Dans les décennies passées le caractère urbain de l'utilisation du sol de Budapest se faiblissait, mais elle est plus urbaine même aujourd'hui que dans nos villes en général. Cela vient de la proportion des fermes privées plus grande que la moyenne.

1. BEVEZETÉS

Korábbi vizsgálataink alapján (MOSOLYGÓ L. 1978, MOSOLYGÓ L. 1991.) a magyar városok egy részénél is kimutathatók a városi típusú földhasználat sajátos jegyei, igaz, koronként és városonként meglehetősen különböző mértékben. E mérték arányosnak mutatkozott a városok által koncentrált népesség nagyságával. Így a

– Budapesttel csak érintőlegesen foglalkozó – összehasonlító elemzések arra engedtek következtetni, hogy a városi (városellátó) jellegű mezőgazdaság – a földhasznosítási szerkezet sajátosságaiból megítélhetően is – a magyar városiasodás csúcsán álló Budapesten jelentkezett a legtipusosabban.

Jelen tanulmány célja Budapest földhasznosítási szerkezete történeti változásának vizsgálata, különös tekintettel a földhasználat városi sajátosságaira. Az általunk – most már részletesebb elemzéssel – megválaszolni kívánt legfontosabb kérdésnek azt tartjuk, hogy rendelkezett-e Budapest műveléségi struktúrája – az utóbbi egy és negyed évszázadban – az országostól szignifikánsan eltérő jegyekkel, hogy ezek alapján városi jellegűnek minősíthető-e, s ha igen, milyen mértékben fejlődött ki e jelleg városaink összességéhez viszonyítva?*

2. Budapest földhasznosítási szerkezetének történeti változása

Budapest** földhasznosítási szerkezetének időbeli alakulását – az országos jellegű mezőgazdasági összeírásokhoz is igazodva – négy időkeresztmetszetben (1865, 1895, 1935, 1984) vizsgáltuk meg. Valamennyi időpontra vonatkozóan megállapítható, hogy a városok többé-kevésbé sajátos műveléségi struktúrával rendelkeztek, s e sajátosságok legerőteljesebben Budapest esetében mutatkoztak meg (1., 2., 3., 4. táblázat).

Az 1865-ös helytartótanácsi kimutatás ismert fogyatékosságai, vagyis a sok sajtóhiba, helyenként a mértékegységek következtetlensége (KÁPOLNAI I. 1980), sőt egyes adatok hiánya ellenére is, arányok megállapítására alkalmasnak tűnik.

Városaink földhasznosítási szerkezetének legfeltűnőbb jellemvonása 1865-ben a szőlő magas aránya volt. Ebben mutatkozott a

* Vizsgálatainkhoz az országos átlagok mellett felhasználtuk az adott időpontokban jogilag városoknak elismert települések (1865-ben szabad királyi városok adatait is. Az országos adatok a mindenkori Magyarország területére vonatkoznak, 1865-ben és 1895-ben Fiume és Horvát-Szlavonország nélkül. Budapest és a városok területe a korabeli közigazgatási beosztásnak megfelelő

** 1865-ben a későbbi Budapest helyén két önálló városi település volt: Buda és Pest. Az 1865-ös "Budapest" adatok a két város adatainak összegeként jelennek meg.

legnagyobb eltérés az országos adatoktól (5. táblázat). A szőlők városi aránya 2,5-szerese volt az országos átlagnak, Buda és Pest együttes részesedése több, mint 10-szerese. Úgy tűnik, hogy a szőlő ennyire kiemelkedő súlya még a középkori mezőgazdaság maradványa.

A korábbi századokban ugyanis számos város gazdálkodásának jelentette alapját a szőlőtermelés és a borgazdaság, bár egyes városi lakosok a gyümölcstermesztésből is biztos jövedelemhez jutottak. Igazi polgárnak is csak azt tekintették, akinek a városi házán kívül kertje és szőlője is volt a határban (EPERJESSY K. 1971).

A magyar városok mezőgazdaságának leglényegesebb korai jellemzője tehát a szőlőtermesztés fontosságában jelölhető meg.

Vajon értékelhetjük-e ezt mint a városi (városellátó) típusú mezőgazdaság sajátos jegyét?

A város körüli mezőgazdaság térbeli rendjét a szállíthatósággal magyarázó Thünen-elmélet alapján nem, legalábbis a szőlőtermesztésnek azt a változatát, amelynek célja bor előállítás.

A bor szállítási költségviselő képessége ugyanis – persze a minőségtől függő mértékben – elég nagy ahhoz, hogy a fogyasztópiactól távolabb is gazdaságosan lehessen termelni.

Az 1865-ben még két önálló város közül Budán volt meghatározó jelentőségű a szőlészet. Közel akkora szerepet töltött be a város mezőgazdaságában, mint a korabeli Egerben. A szőlő 35 %-os művelési aránya 22-szerese volt az országosnak. Lényegesen alacsonyabb volt, nagyjából a városok átlagos szintjén mozgott a földkihasználás intenzitása Pesten, ahol a rét és a legelő aránya az országos átlagot is meghaladta.

Buda mezőgazdaságának a szőlő által meghatározott rendkívül intenzív jellege azonban nem elsősorban a helyi piac hatására alakult ki. A budai szőlőkultúrát a kedvező természeti, társadalmi-gazdasági és történeti tényezők együttes befolyásának eredményeként létrejött, sajátos, táji specializációnak tekinthetjük.

Buda szőlőtermesztése a római időkben kezdődött, a török időkben érte el fénykorát, s a Bél Mátyás által is dicsért sas-hegyi vörös bort, amely vetekedett a tokajival, még a XVIII. században is exportálták főleg Angliába és Hollandiába (BERZA L. 1981). Buda lakosságának még a XIX. század közepén is legfontosabb gazdasági tevékenysége a szőlőművelés volt (FÉNYES E. 1851). Valószínű,

hogy a szőlő- és bortermelés a többi – nagyobb szőlőarányral rendelkező – városban is meghaladta a helyi piac igényeit.

Jelentős borkereskedelem fejlődött ki például a Pozsony megyei Szentgyörgyön, ahol 1516-tól másfél évszázadon át a lengyelek és sziléziaiak nemritkán egész évek termését vásárolták fel (BÉL M. 1735).

A szőlő magas aránya tehát nem minősíthető kifejezetten városi jellegnek, a földhasznosítás egyéb adataiból pedig – a növénytermesztés szerkezetének részletes vizsgálata nélkül – nemigen vonhatók le biztos következtetések a budai és pesti mezőgazdaság jellegének megítéléséhez.

Az 1865 és 1895 között eltelt rövid 30 év jelentős változásokat hozott az ország és azon belül főként Budapest mezőgazdaságában. Fokozódott a földhasznosítás intenzitása, bár éppen Budapesten ezzel ellentétes tendencia jutott érvényre (1. ábra). Ennek oka az, hogy a XIX. század végén az ország szőlőit végigpusztító filoxéra a legintenzívebb művelési ágban okozott hatalmas veszteségeket, s minél nagyobb volt korábban a szőlő aránya, annál nagyobb mértékben csökkenhetett a földhasználat intenzitása.

Budapesten a szőlő korábbi, több mint 16%-os aránya 3 %-ra csökkent, s ezzel a földhasznosítás intenzitása is jelentős mértékben visszaesett, de még így is magasan meghaladta az országos átlagot.

A városok művelésági szerkezete az intenzív művelési ágak magasabb, s a kevésbé belterjesek részben alacsonyabb arányával tértek el 1895-ben az országos átlagtól. Kifejezett városi jelleget azonban csak Budapest mezőgazdasága öltött. A nem mezőgazdasági népességgkoncentrációnak, mint fogyasztópiacnak, a mezőgazdaság és azon belül a földhasznosítás szerkezetére gyakorolt hatását a századvégén óriási iramban fejlődő Budapest mutatta leginkább.

A piacérzékeny, friss fogyasztású mezőgazdasági termékeket kibocsátó kert* aránya Budapesten 6,5-szerese volt az országos átlagnak, a szőlő pedig a jelentős csökkenés ellenére is háromszorosa. A kevésbé intenzív gyepek, főként a legelők átlagosnál erőteljesebb viszszaesése is hozzájárult a budapesti mezőgazdaság sajátos, az országétól lényegesen különböző jellemvonásainak a kialakulásához (5. táblázat). A szántó ugyan 1895-ben még nagyobb szerepet töltött

* Sajnos a kert fogalma már 1895-ben sem volt eléggé határozott. Az összeírás szerint előfordulhatott, hogy a beltelki takarmányos kertet hol kertként, hol szántóföldként vették számba.

be Budapest művelésági struktúrájában mint országosan, de már megindult a funkcióváltása: a szántóföldi termelésben előtérbe kerültek az állattenyésztés, a takarmányozás igényei (VÖRÖS K. 1978).

1895 és 1935 között tovább fokozódott az ország földhasznosításának intenzitása és a korábbi időszaknál nagyobb ütemben, mégis jelentősen nőtt a különbség a földhasználat belterjességében Budapest és az ország között, az előbbi javára. (1. ábra).

A városokban az intenzív művelési ágak aránya meghaladta az országos átlagot, bár az eltérés 1895 és 1935 között nemhogy növekedett volna hanem éppenséggel csökkent, s még mindig a szőlő szerepe volt meghatározó. A szántó és – még nagyobb mértékben – a gyepek aránya meghaladta az országos átlagot. Tehát a magyar városok földhasználatát – legalábbis ami az összességüket illeti – ekkor sem mutató egyértelmű városi karaktert. Annál inkább a városi fejlődésben továbbra is élen járó Budapest. Az intenzív művelési ágak aránya közel hatszorosa az országos átlagnak, s ezen belül már távolról sem a szőlő, hanem a városellátó mezőgazdaság legjellegzetesebb művelési ága a kert a domináns: a kert aránya több mint 12-szer volt nagyobb, mint Magyarországon átlagosan.

A kevésbé intenzív gyepek és szántók viszont lényegesen kisebb szerepet tölthetnek be Budapest földhasznosítási szerkezetében (5. sz. táblázat). A rét és a legelő eljelentéktelenedése valamennyi megvizsgált időszakban töretlenül folyt. Az erdő aránya ugyan még 1935-ben is elmaradt az átlagtól, de ez az elmaradás folyamatosan csökkent, s 1935-re minimálissá vált. Ebben a főváros nem kis anyagi áldozat árán vállalt erdősírtési tevékenysége játszotta a legfontosabb szerepet (SZEKERES J. 1980).

A magyarországi viszonylatban óriásira duzzadt népességkoncentráció (Budapest lakossága 1930-ban már több, mint egymillió fő) és a közeli piac által elérhető szállítási költség-megtakarítás tehát rendkívül intenzív mezőgazdasági termelést hozott létre. Úgy tűnik, hogy Budapest a mezőgazdaság belterjessége terén is vetélytárs nélkül maradt – legalábbis ami az ország régi, nagy múltú városait illeti – s ha volt is egy-két versenytárs, ezek Budapest vonzáskörében magának a fővárosnak köszönhetően születtek.

A földhasznosítás Magyarországon szinte páratlan belterjességet példáz az öntözött bolgár rendszerű kertészeteknek az országosnál messze nagyobb jelentősége. Budapest 1935-ben 0,2 %-ot mondhatott magának az ország földterületéből, de itt volt a bolgár-

kertészetek közel 9 %-a. Tehát megközelítőleg 50-szer nagyobb aránnyal részesedett a bolgár-kertek területéből, mint ami földterülete alapján arányos lett volna. A földhasznosítás adataiból ugyan nem lehet következtetni a gyümölcsstermesztés jelentőségére, de az 1935-ben statisztikailag megfigyelt ún. elkülönített gyümölcsök adatai arra utalnak, hogy a helyi piac e téren is erősen hatott.

Budapest e gyümölcsösök területének 1,4 %-át koncentrált, vagyis éppen 7-szeresét a földterületi arálynak.

Valószínűleg tovább folytatódott a szőlőstermesztésnek az a városellátó jellegű átformálódása, amely már a XX. század elején megkezdődött, hiszen az I. kerület új telepítésű szőlőiben már ekkor is a csemegeszőlő-stermesztés dominált (VÖRÖS K. 1978).

Az intenzív városi jellegű földhasználat kialakulásának egyik lényeges tényezője a népességkoncentráció. Ennek növekedése ugyanis a földellátottság csökkenésével jár, s ha a mezőgazdasági termelőben megvan a hajlam szállítási költségeinek csökkentésére, s így azokat a kultúrákat stermeszti a piachoz legközelebb, amelyeknek legkisebb a szállítási költség-viselő képessége, akkor az ezeknek a kultúráknak helyet adó művelési ág aránya szükségszerűen növekedni fog a többiek rovására.

A magyar városok 1935. évi adatai alapján eléggé határozott összefüggés mutatkozik a földellátottság és a kert művelési aránya között: minél nagyobb a földellátottság, annál kisebb a kert aránya és fordítva (2. ábra). A kert minimális arányával Hajdúböszörmény tűnt ki városaink közül 1935-ben. Az 1000 lakosra jutó kert mennyisége (5,4 kh) alapján azonban jócskán megelőzte a kertek maximális arányát felmutató Kiszpestet. Talán még szemléletesebb a következő összevetés: országos átlagban a kert aránya mindössze 1,4 % volt, de 1000 lakosra 25,2 kh kert jutott. Vagyis Budapest még a kert egészen kiemelkedő aránya mellett is csak egyes kertészeti termékekből tudott jelentősebb önellátottsági arányt elérni.

1937 e szempontból szokatlanul előnyös év volt, s ekkor például a karalábé 47,2 %-a, a zöldhagyma 36,7 %-a, a karfiol 17,9 %-a származott Budapest területéről, de paradicsomból csak 4 %-os, zöldpaprikából 3,3 %-os, vörshagymából pedig mindössze 1,6 %-os volt az önellátottság szintje, gyümölcsből pedig még kisebb arányú (HALTENBERGER M. 1942).

Budapest ellátásában a körülötte fekvő, mintegy 30 km-es övezetnek volt kitüntetett szerepe, hiszen innen került a fővárosi

piacra a romlandó, a szállítást kevésbé tűrő termékek zöme, bizonyos élelmiszerek vonatkozásában pedig a főváros vonzása az ország távolabbi részeit is elérte (HALTENBERGER M. 1942).

A Budapest környéki mezőgazdaság szerkezetét tehát a fővárosi piac diktálta, s ez a földhasznosítás struktúráján is meglátszott (3. ábra). Valamennyi Budapesttel közvetlenül érintkező járás területén a városi átlag fölé szökött a kert aránya. A fővárosi ellátás szempontjából különösen fontos Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Központi járás területén a kert részesedése közel 7-szerese volt a városi átlagnak, de a Gödöllői járásban is meghaladta a 2-szeresét.

Egészen magas, a budapestit is meghaladó, sőt Kispest esetében szélsőségesen nagy arányt ért el a kert Budapest déli elővárosi övezetében. Ez annál inkább meglepő, mert korábbi vizsgálatok mind 1895-re, mind 1913-ra a kertek szerény nagyságát és arányát állapítják meg az elővárosi övezetben, s ezt az ipar- és lakótelepek terjeszkedése nyomán szűkülő mezőgazdasági területtel, s az iparnak a munkaerőre gyakorolt egyre erőteljesebb vonzásával magyarázzák (VÖRÖS K. 1978).

A kertek arányának és nagyságának újbóli növekedése talán azzal magyarázható, hogy a gazdasági válság kedvezőtlen hatásait a termelők a mezőgazdaság belterjesítésével is igyekeztek ellensúlyozni. Az intenzív kultúrák megnövekedett munkaerő-szükségletét pedig az iparból kiszorulókkal tudták kielégíteni.

A kert magas aránya azonban nem minden előváros esetében szolgálta a budapesti piacot. Kispesten, Pestszenterzsébeten a művelési ág rendkívül nagy részesedése ellenére is kevesebb jutott 1000 lakosra, mint Budapesten. E városok tehát, hasonlóképpen a fővároshoz, még saját piacukat sem tudták ellátni. Pestszentlőrinc és különösen Budafok már egyértelműen a budapesti piacra termelt. A főváros körüli városi rangú települések közül Szentendrének lehetett a legnagyobb szerepe a budapesti piac ellátásában, hiszen itt 1000 lakosra az országos átlagot is több mint 4-szeresen meghaladó nagyságú kert jutott.

A városi mezőgazdaság egyik fontos jellemzője a művelés alól kivett területek magas aránya. Ez – legalábbis elvileg – összefüggésbe hozható egy-egy terület infrastrukturális ellátottságával. 1865 és 1895 között azonban csökkent a földadó alá nem eső területek aránya: vagyis 1865-ben még elsősorban valóban "hasznavehetetlen" területeket jelentett. 1895-ben részesedése országos átlagban na-

gyobb volt, mint városainkban, ami továbbra is arra utal, hogy a "nem termő" területek nagyobb részét valóban terméketlen földek tették ki. Úgy tűnik, hogy a földadó alá nem eső területek először csak 1935-ben tükrözik az infrastrukturális ellátottságban meglévő különbségeket.

Budapest máig behozhatatlan előnyét mutatja, hogy a művelés alól kivett területek aránya közel 7-szerese volt az országos átlagnak, ezen belül a beépített terület 9-szerese (6. sz. táblázat). Az "udvar és szérűskert" feltűnően alacsony részesedése a főváros területének lényegesen sűrűbb beépítettségéből következik.

A földadó alá nem eső területek egyébként még 1935-ben sem tesznek lehetővé számszerűen pontos vizsgálatot, hiszen csak a gazdaságokhoz tartozó művelés alól kivett területet vették nyilvántartásba.

1935 óta meglehetősen változatos hatások érték hazánk mezőgazdaságát, s benne Budapestét is. A földhasznosítás intenzitása az azóta eltelt évtizedekben is fokozódott ugyan, bár lényegesen kisebb mértékben, mint 1895 és 1935 között, a nyolcvanas években pedig már visszaesés is tapasztalható (1. ábra). A földhasznosítás városi (városellátó) jellege sem változott egyértelműen, s ez Budapestről éppúgy elmondható, mint a magyar városok egészéről (5. sz. táblázat). Igaz, hogy a szántó aránya az országosnál még kisebb lett a fővárosban mint 1935-ben volt, s a gyepterületek még inkább jelentéktelenné váltak, de a városi földhasználatot annyira jellemző intenzív művelési ágak aránya messze kevésbé haladta meg az országos átlagot, mint 1935-ben. E lényeges szempontból tehát Budapest mezőgazdasága veszített sajátos városi jellegéből. Az erdősültség csökkent, s a művelés alól kivett területek aránya, bár még mindig több mint ötszöröse volt az országos átlagnak, közelebb került hozzá.

3. A művelésági szerkezet néhány sajátossága a közelmúltban

A városi földhasználat egyik jellemző sajátossága a belterület magas és növekvő aránya. 1990-es adatok szerint Budapest belterületének aránya 71 %-os volt az országosan jellemző 7 %-kal szemben (7. sz. táblázat).

A belterület egyre kevésbé szolgál mezőgazdasági termelésre, s ez jól kifejezésre jut a művelés alól kivett területek 80 %-os arányá-

ban. Mellettük a kert aránya figyelemre méltó, bár kétségtelen, hogy a kertészeti ágazat tényleges súlya a kert aránya alapján, a kert fogalmából* adódóan sem ítéltető meg egyértelműen, másrészt ma már számos kertészeti kultúrát szántóföldön is termesztnek, illetve egy 1963-ban megjelent jogszabály a külterületen megszüntette a kert művelési ágat. Mindemellett azonban figyelemre méltó, hogy Budapest kertterületének döntő többsége, 93 %-a a belterületen koncentrálódik (8. sz. táblázat).

A főváros termőterületének több, mint a fele a külterületen található, de – eltekintve a kert fogalmából adódó gondoktól – itt a legkevésbé intenzív a művelésági struktúra.

A zártkertek járulnak hozzá a legszerényebb mértékben Budapest mezőgazdasági termeléséhez, de a földhasználat hasonlóan intenzív, mint a belterületen. Ennek köszönhető, hogy az alacsonyabb összetérületi részesedés mellett itt található a város gyümölcsöseinek 43 %-a, szőlőinek pedig 40 %-a.

A közelmúltban Budapest földterületének tulajdoni megoszlásában is a közösségi gazdaságoké volt a meghatározó szerep (9. sz. táblázat).

A "kisegítő" és egyéni gazdaságok alig 24 %-át birtokolták az összes földterületnek, bár ez többszöröse volt az országos átlagnak (7 %).

Lényeges különbség mutatkozik a földhasználat intenzitásában a közösségi és egyéni gazdaságok között, az utóbbiak javára. Az 1 ha termőterületre jutó szántóegységben 3-szoros a differencia. Vagyis a földhasználat városi jellege szempontjából legfontosabb belterjes művelési ágak jelentős része a kisgazdaságokban koncentrálódott: a kert 68 %-a, a gyümölcsös 50 %-a, a szőlő 40 %-a. Jól tükrözik az egyéni gazdaságok szerepét Budapest földhasználatának városi jellegében a következő adatok is: a kert aránya a közös gazdaságokban 6 % volt, az egyéniéiben viszont 37 % az országos 4 %-kal szemben. A kistermelők intenzívebb földhasználatának egyik legfontosabb oka az lehetett, hogy ők ténylegesen érdekeltek voltak a szállítási költ-

* "Kert a belterület nagyüzemi művelés alatt álló részén és a zártkertben elhelyezkedő főként zöldség-, virág- vagy vegyes (gyümölcs-zöldség-szőlő) termesztés célját szolgáló terület, továbbá a község belterületének nagyüzemi művelés alatt nem álló részén valamennyi földrészlet a művelés alól kivett terület kivételével és a zártkertben az 1500 m-nél kisebb, egyébként szántónak minősülő terület". (MANCZEL J. 1983).

ség-megtakarításból származó nyereségben. A nagyüzemek termelési szerkezetét a szállítási költségek nemigen orientálták, hiszen a felvásárlási rendszer megteremtette a lehetőségét annak, hogy a szállítás terheit is a fogyasztókra hárítsák (ILLÉS I. 1975)

4. Összegzés

1. Budapest földhasznosítási szerkezete valamennyi, általunk megvizsgált időpontban az országos átlagtól jellegzetesen eltérő sajátosságokat mutatott, s attól lényegesen intenzívebb volt.
2. A szőlő kimagasló szerepe 1865-ben még a középkori mezőgazdaság maradványa és sajátos táji specializáció eredménye.
3. Budapest 1895-ös műveléségi szerkezetét már határozottan városi (városellátó) jellegűnek minősíthetjük, amely a századvégén óriási iramban fejlődő nagyváros, mint helyi piaci központ hatására jött létre.
4. 1895 és 1935 között a városi fejlődésben ez időben is élen járó Budapest földhasznosítási struktúrájának városi jellege tovább erősödött, még kifejezettebbé vált.
5. A földhasznosítás városi karaktere a népességkoncentrációval mutat pozitív (illetve a földellátottság nagyságával negatív) összefüggést. Így Budapest, mint legdinamikusabban fejlődő népességkoncentrációnk e téren is úgyszólván versenytársak nélkül maradt.
6. A nagyvárosi fogyasztópiac a főváros környékének mezőgazdaságát is átformálta, s így a Budapest környéki falvak földhasznosítási szerkezete – az intenzív művelési ágakat tekintve – urbánusabbá válhatott, mint városainké általában.
7. Az elmúlt évtizedekben Budapest földhasználatának városi jellege – legalábbis ami a legbelterjesebb földhasznosítási ágazatokat illeti – gyengült, veszített sajátos karakteréből.
8. A közelmúlt adatai alapján a leginkább városellátó jellegű műveléségi szerkezet a belterületre és a zártkertekre volt jellemző, hiszen itt tömörültek azok az egyénileg termelő gazdaságok, amelyek ténylegesen érdekeltek voltak a szállítási-költség-megtakarítás által elérhető nyereségben, s így a budapesti mezőgazdaság városi jellegének fő hordozói voltak. Abban, hogy Budapest földhasznosítási szerkezete még mindig

lényegesen eltért a magyar városok átlagától bizonyára nem elhanyagolható szerepük volt az országos átlagnál jóval nagyobb súlyú egyéni gazdaságoknak.

STATISZTIKAI FORRÁSOK

Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme és földjővedelme. Hivatalos adatok szerint a Nagymélt. Magy. Kir. Helytartótanács rendeletéből kimutatva Budán. 1865.

A Magyar Korona Országainak Mezőgazdasági Statisztikája, első kötet. Orsz. Magy. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1897. (Magyar Statisztikai Közlemények Új Folyam XV.)

Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magy. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1938. (Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 105. kötet.)

Az 1930. évi népszámlálás I. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. Magy. Kir. Közp. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1932. (Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 83. kötet.)

Földterület. Községsoros adatok 1895-1984. KSH. Budapest. 1988. (Történeti Statisztikai Kötetek 23.)

A Magyar Népköztársaság földterülete 1980. január 1-én. MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatala Földnyilvántartási Főosztálya. Budapest. 1980.

A Magyar Köztársaság földterülete 1990 május 31-én. Földművelésügyi Minisztérium Földügyi Főosztálya. Budapest. 1990.

EPERJESSY K. 1
1. sz. táblázat
FÖLD

/1: Városaink múltja és jelene. Budapest.

HASZNOSÍTÁSI SZERKEZET 1865-BEN

	SZÁNTÓ	SZŐLŐ	RÉT	LEGELŐ	ERDŐ	NÁDAS	HASZON- VEHETETLEN	Összes
BUDA ÉS PEST	kh	7749	4248	3005	3256	2711	4957	25947
EGYÜTT	%	29,9	16,4	11,6	12,5	10,4	19,2	100,0
VÁROSOK	kh	415262	42259	112449	128249	246249	101027	1050195
	%	39,5	4,0	10,7	12,2	23,4	9,8	100,0
MAGYARORSZÁG	kh	13627153	574384	4577091	5717140	9320385	2619278	36737008
	%	37,1	1,6	12,5	15,6	25,4	7,0	100,0

2. sz. táblázat

FÖLDHASZNOSÍTÁS SZERKEZETE 1895-BEN

		Szántó	Kert	Szőlő		Rét	Legelő	Erdő	Nádas	Nem termő	Összes
				összes	ebből parlag						
Budapest	kh	15469	2343	832	224	2873	1655	3178	87	1541	27978
	%	55,3	8,4	3,0	0,8	10,1	6,0	11,4	0,3	5,5	100,0
Városok	kh	1636943	39900	68504	13396	254256	425088	394053	9045	131396	2959185
	%	55,3	1,3	2,3	0,5	8,6	14,5	13,3	0,3	4,4	100,0
Magyarország	kh	20904568	652870	488799	149151	4977636	6361265	12989990	140484	2319061	48834673
	%	42,8	1,3	1,0	0,3	10,2	13,0	26,7	0,3	4,7	100,0

3. sz. táblázat

FÖLDHASZNOSÍTÁSI SZERKEZET 1935-BEN

		Szántó	Kert	Szőlő	Rét	Legelő	Erdő	Nádas	Fanet	Összesen
Budapest	kh	5992	4978	901	2069	531	3360	4	11140	28975
	%	20,7	17,2	3,1	7,1	1,8	11,6	0,0	38,5	100,0
Városok	kh	1213198	30942	67951	128461	238556	120640	7080	134079	1940907
	%	62,5	1,6	3,5	6,6	12,3	6,2	0,4	6,9	100,0
Magyarország	kh	9762974	219083	355127	1104306	1700632	1922458	49924	918541	16033045
	%	60,9	1,4	2,2	6,9	10,6	12,0	0,3	5,7	100,0

4. sz. táblázat

A földhasznosítási szerkezet 1984-ben

	Szántó	Kert és gyümölcsös	Szőlő	Gyep	Erdő	Nádas	Művelés alól kivett	Összesen
Budapest	kh	7.649	299	1.113	4.937	54	30.941	52.510
	%	14,6	0,6	2,1	9,4	0,1	58,9	100,0
Városok	kh	718.807	27.018	174.940	217.133	7.020	274.740	1.500.220
	%	47,9	1,8	11,7	14,5	0,5	18,2	100,0
Magyarorszá g	kh	4.691.144	154.513	1.253.687	1.641.204	39.992	1.077.515	9.303.514
	%	50,4	1,7	13,5	17,6	0,4	11,6	100,0

5. sz. táblázat

A MŰVELÉSI ÁGAK BUDAPESTI ARÁNYÁNAK ELTÉRÉSE AZ ORSZÁGOS ÁTLAGTÓL (%)

	SZÁNTÓ	KERT, GYÜMÖLCSŐ S SZŐLŐ	GYEP	ERDŐ, NÁDAS	MŰVELÉS ALÓL KIVETTT TERÜLET
1865	-19	+925	-14	-60	+174
1895	+29	+396	-31	-57	+17
1935	-66	+464	-49	-6	+575
1984	-71	+129	-84	-47	+408

6. sz. táblázat

A FÖLDADÓ ALÁ NEM ESŐ TERÜLETEK ÉS ARÁNYUK AZ ÖSSZESBŐL 1935-BEN

		Becéptett terület	Udvar és szérűskert	Egyéb terület	Fanet összesen
Budapest	kh	792	233	10115	11140
	%	2,7	0,8	35,0	38,5
Városok	kh	9480	26934	97665	134079
	%	0,5	1,4	5,0	6,9
Magyarország	kh	48317	166977	703247	918541
	%	0,3	1,0	4,4	5,7

7. sz. táblázat

A FÖLDTERÜLET MEGOSZLÁSA FEKVÉS SZERINT (1990)

	BELTERÜLET		KÜLTERÜLET		ZÁRTKERT		ÖSSZESEN	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
BUDAPEST	37384	71,2	13884	26,4	1249	2,4	52517	100,0
MAGYARORSZÁ	640171	6,9	8458521	90,9	204491	2,2	9303183	100,0
G								

8. sz. táblázat

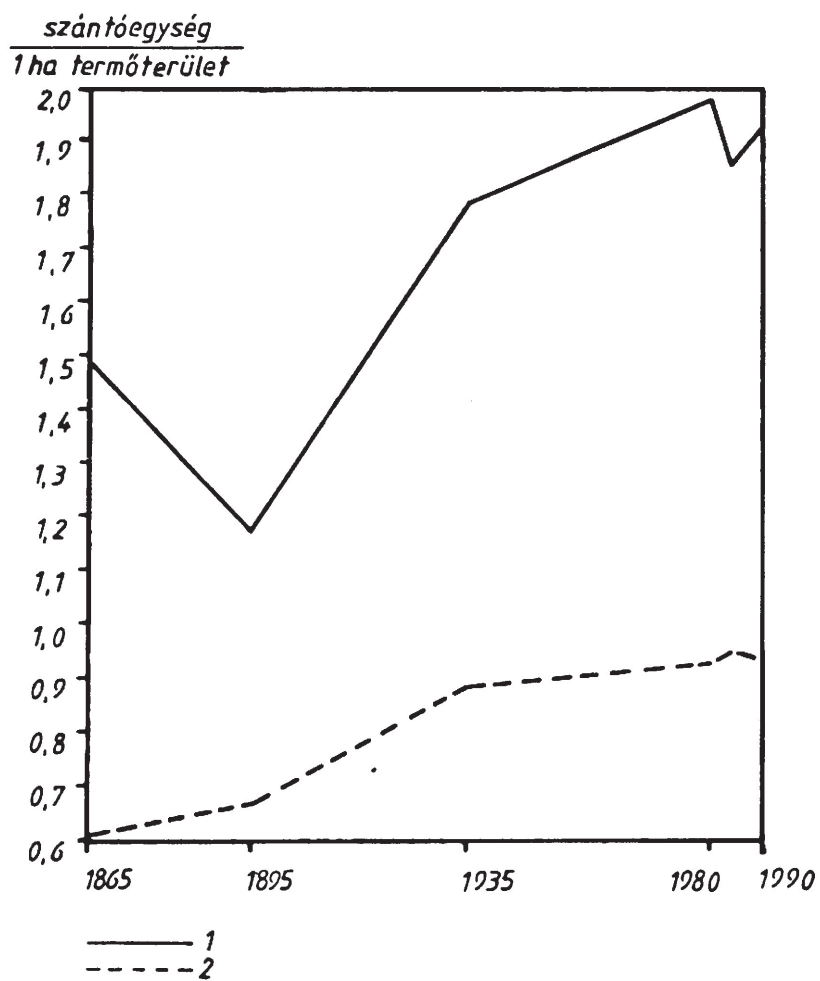
BUDAPEST FÖLDTERÜLETÉNEK MEGOSZLÁSA MŰVELÉSI ÁGAK ÉS FEKVÉS SZERINT

	Szántó		Kert		Gyümölcsös		Szőlő		Gyep		Erdő		Nádas		Műv. alól kiv. ter.		Összesen		
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	
Belte- rület	ha	538	1.4	6339	17	55	0.1	3	0.0	146	0.4	386	1.0	13	0.0	29904	80.1	37384	100.0
	%	8.5		93.4		7.0		1.1		14.5		7.9		25.0		92.3		71.2	
Külte- rület	ha	5586	40.2	-	387	2.8	165	1.2	849	6.1	4500	32.4	39	0.3	2358	17.0	13884	100.0	
	%	83.3		-	50.0		58.5		84.4		91.8		75.0		7.3		26.4		
Zárt- kert	ha	199	15.9	450	36	339	27.1	114	9.1	11	0.9	14	1.1	-		122	9.9	1249	100.0
	%	3.2		6.6		43.0		40.4		1.1		0.3		-		0.4		2.4	
Össze- sen	ha	6323	12	6789	12.9	781	1.5	282	0.5	1006	1.9	4900	9.3	52	0.0	32384	61.9	52517	100.0
	%	100.0		100.0		100.0		100.0		100.0		100.0		100.0		100.0		100.0	

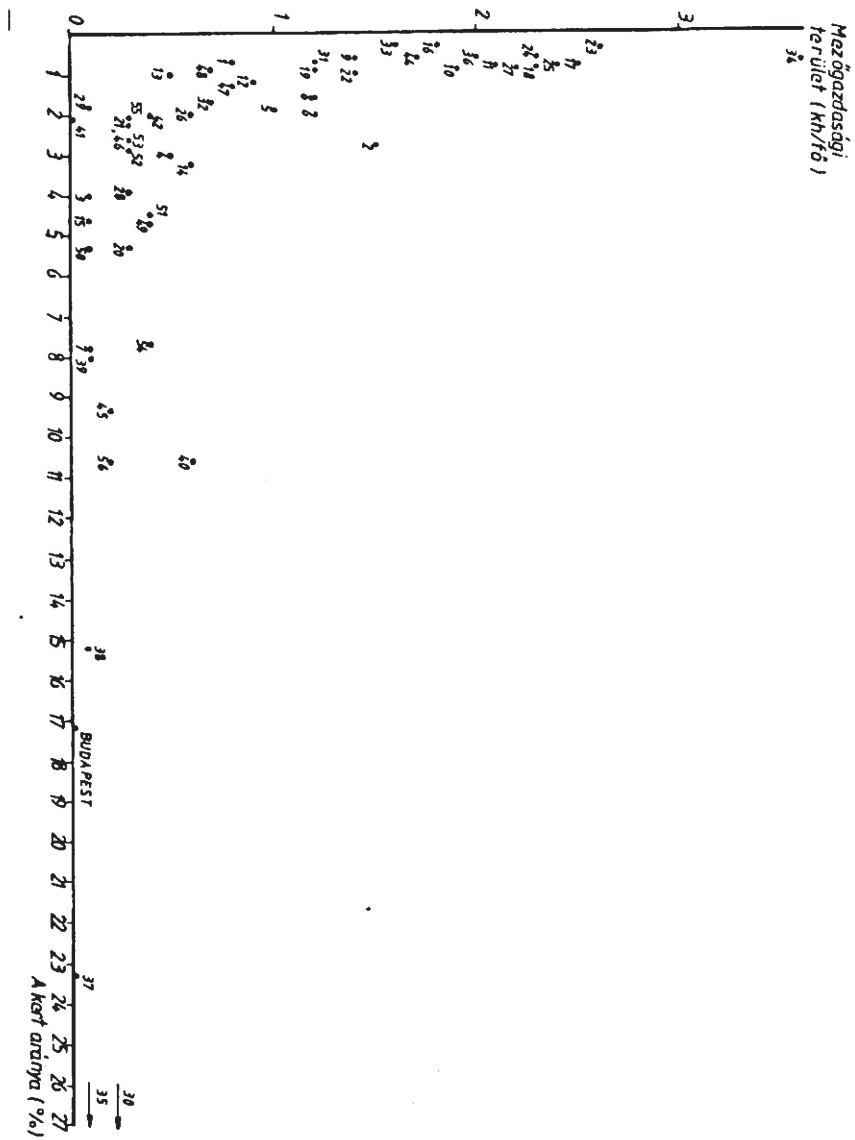
9. táblázat

BUDAPEST FÖLDTERÜLETÉNEK MEGOSZLÁSA MŰVELÉSI ÁGAK ÉS FEKVÉS SZERINT

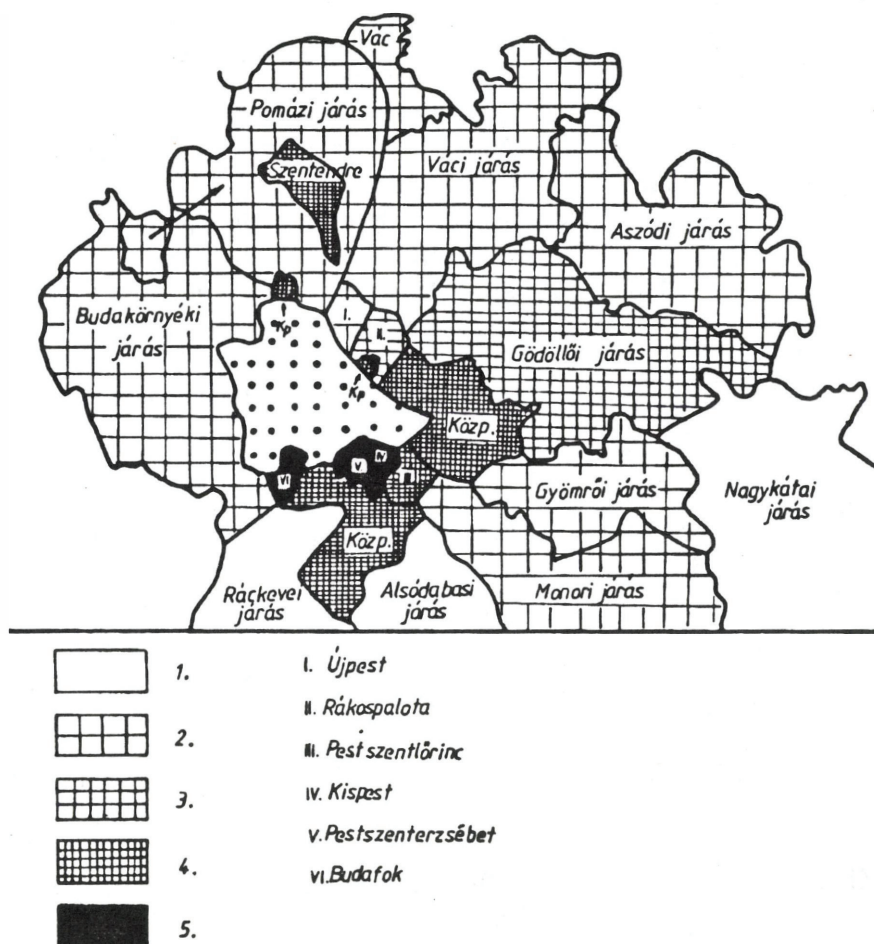
	Szám		Kert		Gyümölcsös		Szőlő		Gyep		Erdő		Nádás		Műv. alól kiv. ter.		Összesen	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Mezőgazdaság	942		820	4,4	130	0,7	1	0	594	3,2	4014	21,8	13	0,1	11931	64,7	18445	100,0
Váll. Kertés. és Leányváll. seb.	14,9	5,1	12,1		16,7		0,4		59,1		81,9		25,0		36,8		35,1	
Szőlőterület	4641	62,2	240	3,4	163	2,2	154	2,1	328	4,4	743	10,0	39	0,5	1138	15,2	7456	100,0
Gazdaságok	73,4		3,7		20,9		54,6		32,6		15,2		73,0		3,5		14,2	
Tanács és egyéb köznevelési intézmények	286	2	1133	8,1	95	0,7	8	0,1	55	0,4	93	0,7	-	-	12403	88,0	14073	100,0
Kiépítési területek	296	2,5	4250	36,2	340	2,9	106	0,9	20	0,2	12	0,2	-	-	6710	57,2	11734	100,0
Egyéb területek	158	19,5	336	41,5	53	6,6	13	1,6	9	1,1	38	5	-	-	202	24,7	809	100,0
Összesen	6323	19,0	6789	12,9	781	1,5	282	0,5	1006	1,9	4900	9,3	52	0,1	32364	61,8	52517	100,0
	100,0		100,0		100,0		100,0		100,0		100,0		100,0		100,0		100,0	

1. ábra: A földhasznosítás intenzitásának időbeli alakulása
(1: Budapest, 2: Magyarország)

2. ábra: A földellátottság és a kert arányának összefüggése Magyarország városaiban 1935-ben

3. ábra: A kert aránya Budapest környékén 1935-ben (a városi átlag %-ában kifejezve)

- 1: <100
- 2: 100-200
- 3: 201-500
- 4: 501-1000
- 5: >1000

IRODALOM

- BÉL M. 1735: Pozsony megye mezőgazdasága. Notitia... I. kötet, pp. 29-39. Bécs (In: Bél Mátyás: Hungáriából Magyarország felé. Válogatta, a szövegét gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzetet írta: TARNAI A. Budapest, 1984. pp. 204-223. (TARNAI A. fordítása)
- BERZA L. 1981: Szőlőtermesztés-szüret. (In: Budapest enciklopédia. Főszerk.: TÓTH E.-né). Budapest, pp. 383-384.
- EPERJESSY K. 1971: Városaink múltja és jelene. Budapest.
- FÉNYES E. 1851: Magyarország geographiai szótára, I-IV. kötet. Pesten.
- HALTENBERGER M. 1942: Budapest városföldrajza. (Fővárosi Pedagógiai Szeminárium kiadványai) Budapest.
- ILLÉS I. 1975: Regionális gazdaságtan. Budapest
- KÁPOLNAI I. 1980: Agrárstatisztikai források és helytörténeti kutatás. Községsoros statisztikai kiadványok. (Történeti Statisztikai Füzetek 4.) Budapest.
- MANCZEL J.(szerk.) 1983: Statisztikai módszerek alkalmazása a mezőgazdaságban. Budapest.
- MOSOLYGÓ L. 1978 Az alföldi városok földhasznosítási viszonyai az 1895-ös és az 1935-ös általános mezőgazdasági összeírás adatai alapján. Alföldi Tanulmányok 4. kötet, pp. 171-182.
- MOSOLYGÓ L. 1991: A földhasznosítási szerkezet történelmi változása Egerben. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis Nova series, tom. XX., Sectio geographica, pp. 45-56.
- SZEKERES J. 1980: A gazdasági élet fejlődése 1920-29 között. (In: Budapest története. Főszerk.: GEREVICH L.) Budapest, V. kötet, pp. 259-281.
- VÖRÖS K. 1978: A budapesti agglomeráció Magyarország gazdasági központja. (In: Budapest, IV. kötet, pp. 529-575).